

УДК 349.6:347

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.29>**Валерія Докучаєва,***студентка IV курсу міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Віктор Бриков,***студент IV курсу міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ ТВАРИННОГО СВІТУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу поточного стану у сфері, пов'язаній з особливостями права власності на об'єкти тваринного світу відповідно до чинного законодавства України. На основі аналізу наукових розробок, узагальнень визначено поняття та зміст інституту права приватної власності на тваринний світ, основні правові заходи і механізми його забезпечення, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення системи чинного законодавства для ефективного розв'язання проблем реалізації громадянами, підприємствами, установами та організаціями – власниками таких об'єктів – своїх суб'єктивних прав за умови ефективного збереження та використання тваринного світу. Також виокремлено та досліджено загальні екологічні, економічні та науково-культурні аспекти цінності тваринного світу, які зумовлюють різні напрями людської діяльності. Відповідно до таких напрямів сформульовано декілька груп суспільних відносин, що потрапляють у сферу еколого-правового регулювання. Аналіз низки проблемних питань щодо належного забезпечення й гарантування прав на об'єкти тваринного світу, які виникають, навіть незважаючи на доволі розвинене еколого-правове регулювання охорони, використання та відтворення тваринного світу. Підсумовано шляхи законодавчого забезпечення реалізації окремих функцій управління в галузі фауністичних відносин, зокрема здійснення моніторингу тваринного світу, ведення державного обліку тварин, обігу обсягів їх добування та державного кадастру тваринного світу. Узагальнено перспективні напрями подальших наукових пошуків, якими можуть бути дослідження проблем удосконалення правового регулювання у разі вирішення спорів з питань охорони, використання й відтворення тваринного світу та застосування заходів юридичної відповідальності за порушення фауністичного законодавства; з метою забезпечення гарантування права приватної власності на об'єкти тваринного світу, поєднання захисту приватних та публічних інтересів, урахування інтересів приватних власників запропоновано законодавчо запровадити обов'язок держави щодо гарантованого викупу об'єктів тваринного світу в разі прийняття рішення про запровадження обмежень права приватної власності або значного посилення вимог щодо утримання об'єктів тваринного світу.

Ключові слова: екологічне, суб'єкти, юридична відповідальність, державна, комунальна, правові підстави.

Постановка проблеми. Тваринний світ є джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, окремі види об'єктів тваринного світу становлять велику цінність у зв'язку з можливістю часткового або остаточного зникнення.

В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян здійснюються заходи щодо охорони, відтворення і науково обґрунтованого, невиснажливого використання тваринного світу.

У зв'язку з необхідністю посилити правове забезпечення раціонального використання й охорони тваринного світу поняття «тваринний світ» поступово було введено

в юридичну наукову літературу і в законодавство, а тому набуває юридичного значення, яке потребує чіткої формалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Питання, пов'язані з правовим режимом і порядком використання об'єктів тваринного світу, вже були об'єктом досліджень низки науковців: М. П. Волика [1, с. 5], Т. В. Григор'євої [2, с. 153], П. В. Тихого [3, с. 121], В. С. Шахова [4, с. 183] та інших.

Права власності на природні об'єкти, в тому числі й на тваринний світ, вивчали такі фахівці в галузі екологічного права, як В. І. Андрейцев [5, с. 9], А. П. Гетьман [6, с. 134], В. К. Попов [7, с. 220] та інші. Однак проблеми реалізації права власності на об'єкти тваринного світу, незважаючи на

їх актуальність в умовах функціонування економіки, заснованої на різних формах власності, ще й дотепер не знайшли свого висвітлення як окреме наукове завдання.

Мета статті – розкриття поняття «право власності» в рамках екологічного права, аналіз суб'єктів права приватної власності на об'єкти тваринного світу, з'ясування особливостей реалізації права приватної власності на об'єкти тваринного світу та розмежування юридичної відповідальності у сфері права приватної власності на об'єкти тваринного світу.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науці термін «право власності» вживається у двох значеннях: об'єктивному і суб'єктивному. Право власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, які регулюють відносини власності в тій чи іншій правовій системі, закріплюють володіння, користування та розпорядження власністю, охороняють і захищають власність від протиправних дій третіх осіб.

Стосовно екологічного права об'єктивне право власності – це система правових норм земельного, водного, лісового, гірничого, фауністичного, природоохоронного законодавства, що регламентують правовідносини у сфері реалізації повноважень, породжених власністю на природні ресурси.

Право власності у суб'єктивному розумінні – це закріплена у відповідних нормах можливість конкретного власника володіти, користуватися, розпоряджатися належною йому власністю (предметами, об'єктами, майном) на власний розсуд, але в межах, передбачених законом [8, с. 98]. Суб'єктивне право власності на природні ресурси – це сукупність повноважень суб'єктів екологічних правовідносин щодо володіння, користування та розпорядження належними їм природними ресурсами.

Суб'єктивне право власності має абсолютний характер. Це означає, що саме правомочному суб'єкту належать виключні права щодо володіння, користування та розпорядження природними ресурсами і поведінка всіх інших осіб – не власників – повинна бути відповідною, тобто такою, що не перешкоджає власнику здійснювати належне йому суб'єктивне право.

Особливістю тваринного світу є те, що цей об'єкт є відновлюваним, але для цього необхідне додержання відповідних умов, які безпосередньо пов'язані з охороною та відновленням тварин.

Зі змісту статей 4–6 Закону України «Про тваринний світ» випливає, що об'єкти тваринного світу можуть перебувати у державній, колективній та приватній власності.

Тваринний світ як об'єкт права державної власності знаходить своє відображення у таких дефініціях, закріплених у законодавстві, як «тваринний світ є національним багатством України» та «об'єкти тваринного світу як природний ресурс загальнодержавного значення» (ст. 4, преамбула Закону України «Про тваринний світ»).

Відповідно, дикі тварини, які вилучені зі стану природної волі або природного середовища, розведені (отримані) у неволі чи напіввольних умовах, можуть бути у колективній або приватній власності. Це, наприклад, тварини, що розводяться у звірівницьких фермах, риби, розведені у рибогосподарських водоймах [8, с. 77].

Крім того, до тваринного світу як *об'єкта права власності* належать не лише живі організми, а й частини диких тварин (роги, шкіра тощо), залишки викопних тварин, продукти життєдіяльності тварин (мед, віск тощо), нори, хатки, лігва, споруди тварин. Так, добути у встановленому законодавством порядку дозволеними засобами і знаряддями об'єкти тваринного світу, наприклад у разі полювання чи рибальства, стають об'єктами права колективної чи приватної власності.

Враховуючи можливість наявності декількох суб'єктів права власності на тваринний світ, законодавство встановлює, що використання об'єктів тваринного світу може здійснюватися як на праві його власності, так і на праві користування ним.

Суб'єктами права колективної та приватної власності на окремі об'єкти тваринного світу є, відповідно, підприємства, установи, організації та громадяни, які набули цього права у порядку, визначеному законодавством, та право яких підтвержене відповідними документами.

А тому власниками або користувачами дикого тваринного світу (тобто суб'єктами права використання його об'єктів) виступають юридичні особи всіх форм власності та підпорядкування (державні мисливські господарства, господарства громадських мисливських товариств або їх колективи, фауністичні приватні підприємства, рибогосподарські об'єднання, наукові та навчальні установи тощо). Причому зазначені суб'єкти повинні користуватися тваринним світом згідно із цілями і завданнями їхньої статутної діяльності. Використання тваринного світу в порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється з наданням підприємствам, установам, організаціям права користування середовищем перебування тварин – мисливськими угіддями та рибогосподарськими водоймами. Фізичні особи (громадяни України, а в передбачених

законодавством випадках – особи без громадянства й іноземці), які на законних підставах використовують тваринний світ, повинні перш за все бути правосуб'єктами, тобто мати право- і дієздатність на здійснення такого виду природокористування.

Правові підстави набуття права приватної власності на об'єкти тваринного світу необхідно розділити на дві групи: адміністративно-правові (найчастіше пов'язані з регулюванням вилучення таких об'єктів із природного середовища) та цивільно-правові (пов'язані з оборотом об'єктів тваринного світу, що вже вилучені з довкілля). До адміністративно-правових належать надання дозволу на їх вилучення з природи в порядку спеціального використання тваринного світу, прийняття рішення про передачу об'єктів тваринного світу з державної власності у приватну, припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу в разі жорстокого поводження з ними та встановлення законодавчими актами заборони щодо перебування у приватній власності окремих об'єктів тваринного світу, конфіскація об'єктів тваринного світу внаслідок порушення законодавства.

До цивільно-правових підстав виникнення, зміни та припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу належать реалізація власником об'єктів тваринного світу, що придбані (отримані) на законних підставах фізичними та юридичними особами приватної форми власності, повноважень щодо вільного розпорядження своїми правами, визнання права власності, а також набувальна давність, укладення угод за умови збереження зазначених об'єктів, не завдання шкоди навколишньому природному середовищу [9, с. 17].

Тваринний світ як об'єкт права державної власності знаходить своє відображення у таких дефініціях, закріплених у законодавстві, як «тваринний світ є національним багатством України» та «об'єкти тваринного світу як природний ресурс загальнодержавного значення» (ст. 4, преамбула Закону України «Про тваринний світ»).

Під станом природної волі слід розуміти не обмежений людиною безпосередній природний зв'язок живого з навколишнім середовищем. Цей зв'язок для різних видів диких тварин неоднаковий і зумовлений біологічними особливостями виду. Втрата дикою твариною стану природної волі або, навпаки, набуття твариною, яка була у неволі, цього стану суттєво змінює її режим.

Однак етап природної неволі, безперечно, не може бути основною ознакою належності диких тварин до державної форми

власності. Не можна вважати у стані природної волі тварин, які живуть у заповідниках та інших територіях природно-заповідного фонду, адже їхній життєвий простір обмежено, годування їх здійснюється здебільшого штучно, за цих умов тварини, що живуть у межах територій природно-заповідного фонду, мали б розглядатись як майно заповідників, національних парків тощо. Водночас законодавство відносить цих тварин до об'єктів загальнодержавного значення.

Наступною ознакою тваринного світу як об'єкта права державної власності слід вважати вільне перебування живих організмів, інших об'єктів тваринного світу у просторових межах юрисдикції держави, тобто на території України, у межах її територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, у повітряному просторі. Міграції диких тварин, тобто переміщення їх через державні кордони, пов'язані з їхніми життєвими циклами або викликані змінами умов їхнього існування в місцях перебування, спричинюють автоматичні зміни у видовому і кількісному складі тваринного світу. Тому дікі тварини у межах держави автоматично стають об'єктами права її власності, а ті, що виходять за її межі, виключаються із числа об'єктів права державної власності. Крім цього, до об'єктів тваринного світу загальнодержавного значення законодавство відносить диких тварин, інші об'єкти тваринного світу, що є у водоймах, які розміщені на території більш ніж однієї області, на території державних мисливських угідь і у лісах державного значення. Це дозволяє зробити припущення, що є об'єкти й місцевого значення, але це не досить чітко визначено у законодавстві [10, с. 459].

Право державної власності на тваринний світ виникло на підставі націоналізації землі у 1917–1918 рр. За Декретом «Про землю» націоналізації підлягала не лише земля, а й природні багатства, що передбачало націоналізацію тваринного світу. Декрет «Про соціалізацію землі» від 19 лютого 1918 р. передбачав скасування будь-якої власності на землю, надра, води, ліси і живі сили природи в межах РРФСР. Розпорядження ними переходило до рук радянської влади. За час існування Радянського Союзу правове регулювання використання й охорони тваринного світу обмежувалося відомством галузей мисливського і рибного господарства. При цьому державний мисливський фонд виступав як об'єкт державної власності, а рибні запаси юридично були «нічим майном», водночас регулювання використання і охорони рибних запасів у рибгосподарських водоймах велося так, ніби вони належали державі

Спірною, але необхідною ознакою тваринного світу як об'єкта права власності є те, що до його складу входять не абсолютно всі об'єкти тваринного світу в межах територій держави, а тільки ті, які є самостійними матеріальними об'єктами, – предмети суспільних відносин власності. Суб'єктом права загальнодержавної власності на тваринний світ згідно зі ст. 5 Закону «Про тваринний світ» є держава в особі Верховної Ради України, яка може делегувати свої окремі повноваження власника тваринного світу органам державної виконавчої влади в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. Саме це положення дає підстави вважати тваринний світ об'єктом управління, адже, здійснюючи повноваження щодо розпорядження тваринним світом, такі органи надають об'єкти тваринного світу в користування. З огляду на те, що об'єкти тваринного світу можуть бути й місцевого значення, то суб'єктами щодо розпорядження ними доцільно визнати органи місцевого самоврядування (ради).

Аналізуючи юридичну відповідальність за порушення насамперед права приватної власності перш за все необхідно керуватись саме положенням статті 8 ЗУ «Про тваринний світ», відповідно до якої право приватної власності на об'єкти тваринного світу припиняється у разі: жорстокого поводження з дикими тваринами та встановлення законодавчими актами заборони щодо перебування у приватній власності окремих об'єктів тваринного світу. Також, згідно з ч. 2, 3 вищевказаної статті, право приватної власності на об'єкти тваринного світу може припинитися і в інших випадках, передбачених законом; право приватної власності на об'єкти тваринного світу у випадках, передбачених частиною першою цієї статті, може бути припинено в судовому порядку за позовами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів.

Висновки

Активний розвиток економічних і соціальних відносин в українському суспільстві вимагає відповідного рівня динаміки їх правової регламентації. Разом із тим швидке, іноді елективне оновлення законодавства, яке значною мірою базується на законодавстві колишньої України у складі СРСР, з метою врегулювання економічних перетворень призвело до так званої розірваності між нормами різних галузей права, виникнення прогалів або суперечностей, які вимагають свого нагального вирішення.

Подібна ситуація склалася й на стику екологічного й цивільного права в процесі регулювання відносин власності щодо природних об'єктів. Зокрема, це стосується права приватної власності на об'єкти тваринного світу, його реалізації й особливостей. Однією з головних проблем реалізації права власності на об'єкти тваринного світу є визначення самого об'єкта. Воно по-різному наводиться в екологічному, цивільному й господарському законодавстві, а тому потребує уточнення. У Законі України «Про тваринний світ» безпосередньо питання права власності (в тому числі приватної) на об'єкти тваринного світу присвячено лише 4 статті. Внаслідок цього створюється ситуація, коли особливості реалізації права власності на об'єкти тваринного світу не знаходять свого належного відбиття в спеціальному законодавстві. А отже, однією з нагальних потреб на сучасному етапі регулювання відносин власності на об'єкти тваринного світу (в тому числі приватної) є гармонізація норм екологічного, цивільного й господарського законодавства в цій царині з огляду на особливості і значення цього природного об'єкта.

Список використаних джерел:

1. Волик М.П. Правове регулювання полювання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 1997. 19 с.
2. Григор'єва Т.В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2005. 175 с.
3. Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 165 с.
4. Шахов В.С. Право пользования охотничьими угодьями. Київ : Вища школа, 1993. 219 с.
5. Андрейцев В. І. Конституційно-правовий механізм гарантування права власності на землю. *Вісник Київського національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2003. Вип. № 2 (52). С. 7–11.
6. Гетьман А. П. Вступ до теорії екологічного процесуального права України : навчальний посібник. Харків : Основа, 1998. 204 с.
7. Попов В.К. Проблеми систематизації екологічного законодавства. *Систематизація законодавства в Україні : проблеми теорії і практики* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Ін-т зак-ва Верхов. Ради України, 1999. С. 221–225.
8. Екологічне право України : підручник. Київ, 1998. 121 с.
9. Бондар Л.О., Курзова В.В. Правові проблеми власності на природні ресурси. Київ, 2001. 54 с.
10. Чумаченко І.Є. Правове забезпечення використання й охорони тваринного світу та його ресурсів. *Екологічне право України* : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І.І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. С. 458–487.

The article is devoted to the analysis of the current situation regarding the peculiarities of the ownership of the objects of wildlife in accordance with the current legislation of Ukraine. Namely, on the basis of the analysis of scientific developments, generalizations to determine the concept and content of the institute of private ownership of the animal world, the main legal measures and mechanisms for its provision, to develop scientifically substantiated proposals for improvement of the current legislation to effectively solve problems of realization by citizens, enterprises, institutions and organizations that own such objects, their subjective rights, provided that the wildlife is effectively preserved and used. It also identifies and studies the general ecological, economic and scientific and cultural aspects of wildlife values that determine the different directions of human activity. According to these directions, several groups of public relations are formulated, which fall into the sphere of environmental regulation. An analysis of a number of problematic issues regarding the proper protection and safeguarding of rights to wildlife objects that arise, even though the environmental and legal regulation of the protection, use and reproduction of wildlife has been advanced. Summarizing the ways of legislative support for the implementation of certain functions of management in the field of faunistic relations, in particular, the monitoring of the animal world, the keeping of the state records of animals, the circulation of their production volumes and the state cadastre of the animal world. Generalization of perspective directions of further scientific researches, which can be research of problems of improvement of the legal regulation at the settlement of disputes on questions of protection, use and reproduction of wildlife and application of measures of legal responsibility for violation of faunistic legislation.

Key words: environmental, subjects, legal responsibility, state, municipal, legal grounds.

